

Ա. Ր Շ Ա Վ
ԱՌՈՂԶ ԿՅԱՆՔԻ ՀԱՄԱՐ

Պրոֆեսոր Ն. Ի. ԱԳԱՊՈՎ:

ՊԱՀՊԱՆԻՐ ԱՏԱՄԴ

616.314
Ա-17

3

1934

Ա. Զ. ՈՎ. ՍԵՎԾ ՈՎՅԱՆ
ՅԵՐԿԻՐԱՅԻՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿԶՈՒԹՅՈՒՆ

ԻՆՉՈՒ ՄԱՐԴԻԿ ՉԵՆ ՊԱՀՊԱՆՈՒՄ ԻՐԵՆՑ ԱՏԱՄՆԵՐԸ

Սոցիալիզմի կառուցումն ավարտելու և յերկրի պաշտպանությունն ամրացնելու համար ԽՍՀՄ-ը կարիք ունի կուլտուրական, վորակյալ և առողջ բանվորների, կոլտնտեսականների և աշխատավորների:

Կուլտուրական և վորակյալ մարդ լինելու համար հարկավոր է սովորել, իսկ առողջ շինելու համար անհրաժեշտ է առողջությունը պահպանել և լավ իմանալ իր որգանների կատարած աշխատանքն ու նրանց նշանակությունը:

Մարդկային որգանիզմի յուրաքանչյուր գործող որգան մարդու առողջության համար շատ կարևոր է և պետքական:

Մարդու առողջությունը կարող է ապահով լինել, յեթե նրա բոլոր գարծարանները համատեղ ու կանոնավոր աշխատանք են տանում:

Отв. ред. Г. А. Потени	Тех. ред. О. Тер-Давыдов
Сдан набор 2/IV-1934 г.	Подписано в печ. 17/IV 1934г.
Издан. 218/3796	Об'ем 1 1/2 печ. листа.
Статформат А6 105x148	Заказ 1803
Уполкрайлит № Б-363	Тираж 1000 экз.

Типография им. „Стачки 1902 года“ АЧПТ в г. Ростове на Дону

Սակայն աշխատավորները սովորաբար միատեսակ չեն գնահատում ու պահպանում իրենց մարմնի գործարանները: Լեզվից զրկելով իրիս, մարդ յերկար ժամանակ մնում է սրտամաշուք և անմխիթար վիճակի մեջ, վորովհետև նա կորցրել է խոսելու ընդունակությունը: Աչքից զրկելիս, նա յերկար ժամանակ վողբում է իր դառն վիճակը, վորովհետև պիտի անցնի շատ ժամանակ, մինչև նա կսովորի մեկ աչքով ել լավ տեսնել:

Յերբ խլանում է մարդուս մեկ ականջը, նրա վիշտն այնքան էլ շատ չի տևում, վորովհետև նա շատ շուտ ընտելանում է մեկ ականջով ել լսելու:

Իսկ յերբ մարդ կորցնում է իր ատամը, մանավանդ այն ատամը, վորը չի յերևում, նա շատ քիչ է ցավում այդ մասին, վորովհետև բերնում դեռ մնում են շատ ատամներ, վորոնք հեշտությամբ կարող են կերածը ծամել: հետևաբար այդ կորստից նա վոչ մի զրկանք չի կրում: Բացի զրանից, կորցրած ատամի փոխարեն նա կարող է արհեստական ատամ դնել, վորը բավականաչափ լավ կկատարի կորցրած ատամի դերը:

Աշխատավորը միատեսակ չի գնահատում իր գործարանները և դրա համար ել

միատեսակ խնամքով չի պահպանում նրանց: Հենց վոր աչքը ցավի, նա իսկույն վագում է բժշկի մոտ՝ իր ցավին դարման գտնելու: Իսկ յերբ ատամն է ցավում, նա այդ բանին բոլորովին ուշադրություն չի դարձնում, մինչև վոր չսկսվեն այն ստակալի ցավերը, վորոնք հնարավորություն չեն տալիս նրան վոչ աշխատելու, վոչ ուտելու, վոչ խմելու և վոչ ել քնելու: Ահա այդ ժամանակ միայն նա դիմում է բժշկի օգնությանը և հաճախ, առանց յերկար մտածելու, համաձայնվում է ատամը հանելու:

Այսպիսի անհոգ վերաբեմունքը դեպի ատամները պարզապես հետևանք է այն բանին, վոր աշխատավորները, մինչև վերջին ժամանակները անտեղյակ եյին այն կարևոր նշանակությանը, վոր ունեն ատամները մարդու առողջության համար:

Բժիշկները գիտեյին և ասում եյին, վոր ատամները հարկավոր են կերածը ծամելու համար, վորպեսզի այս վերջինը թքի հետ լավ խառնվի և հեշտությամբ ու կերակրափողի համար միանգամայն անվնաս կերպով անցնի դեպի ստամոքսը և ապա ավելի լավ մարսվի ստամոքսում և աղիքներում: Կերածն ինչքան լավ ծամված լինի ատամներով, այն-

քան ավելի առատ թուք ե պարունակում իր մեջ, հետևաբար և ավելի հեշտութեամբ ե մարսվում ստամոքսի և աղիքների հյութերով: Այսպես լավ մարսված մսնդից որգանիզմն ստանում ե մեծագուշն չափով ոգտակար նյութեր և սակավ նյութեր ե գուրս հանում կրկղանքի հետ:

Բայց զրա հետ միասին կյանքը մեղցուց ե տալիս, վոր մարդ մի վորևե գործարանից զրկվելու դեպքում ել կարողանում ե լավ հարմարվել կյանքին: Մենք բոլորս ել գիտենք, վոր մարդս ատամներից զրկվելով չի մահանում, նույնիսկ չի ել նիհարում, այլ շարունակում ե ապրել և յերբեմն ել շատ յերկար: Այդ նրան հաջողվում ե այն դեպքում, յերբ նա փոխում ե իր սնունդը, այսինքն՝ այնպիսի կերակուրներ ե պատրաստում, վորոնք առանց ծամելու յել են ուտվում: Կենցաղային սովորական պայմաններում այդ անելը դժվար չե, և կերակրի այգպիսի փոփոխությունը վնչ առանձին զրկանք, վնչ անհարմարություն, և վնչ ել վորևե անախորժություն ե պատճառում մարդու: Դա յե պատճառը, վոր շատերը, ինչպես հարկավորն ե, չեն գնահատում իրենց ատամները և չեն պահպանում նրանց:

Կան մարդիկ, վորոնք ատամներից զրկվելիս, ցավում են միայն նրա համար, վոր իրենց դեմքը վորոշ չափով տգեղանում ե, և բոլորովին անհանգիստ չեն լինում, վոր զրանով իրենց մարսողությունն ե խանգարվում: Իսկ ինչ վերաբերվում ե անատամ բերանի գեղեցկացմանը, մարդիկ սովոր են գործածել արհեստական, գնովի ատամներ, վորոնք յերբեմն ավելի գեղեցիկ են, քան լիե բնական ատամները, բայց իհարկե յերբեք լիովին չեն կարող փոխարինել նրանց:

Իսկ այն աշխատավորը, վորն, ատամներից զրկվելուց հետո, անկարող կլինի փոխել իր սնունդը, մշտապես տանջվում ե ստամոքսի և աղիքների հիվանդությունից, վորն իր հերթին շատ անգամ առաջացնում ե ուժեղ սակավարյունություն և որգանիզմի հյուծում:

ՓՉԱՑՎԱԾ ԱՏԱՄՆԵՐԸ ԸԱՏ ՎՏԱՆԳԱՎՈՐ ԵՆ ԱՌՈՂՁՈՒԹՅԱՆ ՀԱՄԱՐ

Նախքան բոլոր ատամներից զրկվելը, աշխատավորն ապրում ե հիվանդ, քայքայված ատամներով:

Իժիշկները միլիոնավոր մարդիկ հետազոտելուց հետո, յեկել են այն յեզրակացության,

վոր նույնիսկ յերկու տարեկան յերեխաների
ատամներն ել արդեն հիվանդանում են, ու
քանի յերեխան մեծանում է, այնքան ել նրա
հիվանդ ատամների թիվն ավելանում է: Գա-
լով հասակավորներին, հազիվ թե գտնվի
մի մարդ, վորի ատամներն առողջ լինեյին
ու չքայքայված:

Այժմ արդեն լավ հայտնի չէ, վոր աշ-
խատավորի առողջության համար քայքայ-
ված ատամներն ավելի վտանգավոր են, քան
ատամների բացակայությունը: Այս յերե-
վույթն ապացուցված է միայն վերջին քսան
տարիներում, շնորհիվ բժիշկների և գիտնա-
կանների աշխատանքների:

Ամերիկացի գիտնական Հյունտերը, տասը
տարի շարունակ ուսումնասիրելով մարդկանց
սակավարյունությունն առաջացող պատ-
ճառները, հանգել է այն յեզրակացության,
վոր գանազան վնասաբեր միկրոբներ քայ-
քայված ատամների միջով արյան մեջ են
թափանցում, արտաթորում են այնտեղ իրենց
թոռյնը և սակավարյունություն են առաջ
բերում:

Վերահասու լինելով այս բանին, բժիշկ-
ներն սկսեցին ուշի ուշով և մանրաթանորեն
ուսումնասիրել, թե ինչ միկրոբներ են գտնու-

վում մարդու բերանում, ինչպես են նրանք
այստեղից թափանցում արյան մեջ և ինչ
հիվանդություններ են առաջացում: Այս
կարևոր հարցերը յերկար տարիներ ուսում-
նասիրում են բոլոր յերկրներում և մինչև
որս ել գիտնականները շարունակում են
իրենց հետազոտումները, վորպեսզի ճշտեն
քայքայված ատամների ունեցած ազդեցու-
թյունն առողջության վրա:

Գիտնականներն ապացույցեցին, վոր ա-
ռողջ բերանում, քանի դեռ բոլոր ատամներն
ել առողջ են, պատահում են միայն այն-
պիսի միկրոբներ, վորոնք վոչ մի վնաս չեն
տալիս մեր առողջությանը: Յերբեմն, այն,
լինում են նաև վնասակար միկրոբներ,
բայց դրանք պատահական են և սակավթիվ:
Մինչդեռ յերբեք չմաքրվող բերանում հա-
ճախ լինում են այնպիսի միկրոբներ, վորոնք
վնասում են ատամներին, և սրանք սկսում
են հիվանդանալ: Իսկ յերբ բերանում ար-
դեն կան հիվանդ ատամներ, դրանով ստեղծ-
վում են լավազույն պայմաններ միլիոնա-
վոր այլ տեսակի միկրոբների համար, վո-
րոնք ահագին վնաս են պատճառում աշխա-
տավորների ընդհանուր առողջությանը:

Ահա այս միկրոբներն են, վոր մտնելով

հիվանդ ատամների մեջ, ել ավելի քայ-
քայում են նրանց, իրենց բույնն են հաս-
տատում այստեղ և շատ արագ զարգանում
են: Այստեղից նրանք ավելի խորն են թա-
փանցում որգանիզմը և անցնում են արյան
մեջ: Այստեղ նրանց մեծ մասը վոչնչանում
ե, իսկ կենդանի մնացողներն արյան հե-
տարվում են դեպի բոլոր գործարանները, այ-
սինքն՝ սիրտը, յերիկամուկները, մկանները,
հոգեբը և առհասարակ մարմնի բոլոր մյուս
գործարանները:

Թեև միկրոբներն արյան հետ մղվում են
մյուս բոլոր գործարանները, բայց ամեն
տեղ յերկար չեն մնում: Նրանք միշտ ընտ-
րում են իրենց համար ամենահարմար տե-
ղերը: Միկրոբների մի մասն իրեն համար
բնակավայր ե դարձնում մարդու աչքը, մյուս
մասը՝ ականջը, յերրորդը՝ նյարդերը, չոր-
րորդը՝ սիրտը և այլն:

Բուն ղնելով մարդու զանազան գործա-
րաններում, միկրոբներն ամրացնում են
այստեղ իրենց գիրքերը, գնում են գործա-
րանների նորանոր մասերը և սկսում են կր-
վել որգանիզմի հետ:

Նրանցից շատերն այս կռվում վոչնչա-
նում են, և վորպեսզի իրենց գրաված տե-

ղերը կարողանան պահպանել, նրանք մշտա-
պես պետք ունեն նորանոր ոգնության:

Այդ ոգնությունը նրանց հասնում ե
քայքայված ատամներից՝ կամ միկրոբների
նոր բանակների ձևով, կամ նրանց արտա-
թորած թուլյների ձևով:

Գործարանը թունավորվում ե նախ այն
թուլյներով, վորը նրանք արտադրում են
իրենց կենդանության ժամանակ, և այն
թուլյներով, վորոնք գոյանում են նրանց
վոչնչանալու հետևանքով:

Վարակված և թունավորված գործարանն
սկսում ե հիվանդանալ. հիվանդությունն
սկսվում ե աստիճանաբար, կամաց-կամաց
շատ աննկատելի և անզգալի կերպով. նա,
ինչպես ասում են, գոզի նման ե մոտենում:
Իսկ այնուհետև արդեն սկսում ե ավելի և
ավելի ուժեղանալ:

Այսպես կարող ե զարգանալ հոգերի հի-
վանդությունը, վոր կոչվում ե հոգերի ռեվ-
մատիզմ. այսպես ե սկսվում մկանների հիվան-
դությունը, վոր կոչվում ե մկանների ռեվ-
մատիզմ. այսպես ե սկսվում յերբեմն նաև
նյարդափողի հիվանդությունը, վորը հայտնի
յե նեվրիտ անունով. այսպես են զարգա-
նում նաև յերիկամուկների, սրտի մկանների,

սրտի փականների, լեղափամփշտի, արյունատար անոթների, աչքի և այլ գործարանների, ինչպես նաև մեր որգանիզմի ամբողջ մի հատվածի այս կամ այն հիվանդութունները:

Յեթե բերանն առողջացնենք, ապա այս կամ այն գործարանում հաստատված միկրոբներն ոգնություն չեն ստանա, և որգանիզմի հետ մղված կովում շուտով վռնչանալով, կղաղարեն թունավորել այն գործարանը, վորտեղ իրենք հաստատված են: Այնուհետև այդ գործարանը չի հիվանդանա, իսկ թե վոր հիվանդանա յեւ, կառողջանա:

Հետևաբար, յեր մենք առողջացնում ենք մեր բերանը, դրանով հենց ոգնում ենք որգանիզմին՝ պայքար մղելու այն վնասակար միկրոբների դեմ, վորոնք զանազան վնասնափոր հիվանդություններ են առաջացնում: Իսկ յեթե շառողջացնենք մեր բերանը և ժամանակին ոգնություն ցույց չըտանք որգանիզմին, ապա ուրեմն միկրոբները կհաղթեն, և գործարանի հիվանդությունը կսկսվի արագությամբ զարգանալ:

Բերանն առողջացնելու համար պետք է ատամները մաքրել ամեն տեսակ կեղտերից, բժշկել այն ատամները, վորոնք զեռ կարող

են փրկվել, փչացած ատամները հանել և միաժամանակ բժշկել հիվանդ լնդերը: Բերանն այս կերպ առողջացնելուց հետո, շատ անգամ հիվանդ մարդը բոլորովին առողջանում է:

Յերբեմն աշխատավորն ամիսներ շարունակ տառապում է իր ցավերով, մեկ բժշկից մյուսին է դիմում, դույլերով տեղ է խմում, եւ դեղափոշի չի մտում, վոր չիմի, բայց վոչ մի արդյունք չի ստանում: Նա շարունակում է տանջվել, կորցնում է աշխատունակությունը և ծանր բեռ է դառնում իրեն շրջապատողների համար: Սակայն հենց վոր նա կարգի յե բերում իր ատամները և առողջացնում է բերանը, հիվանդությունն իսկույն անհետանում է: Բժիշկներն արդեն այսպիսի շատ որինակներ են նկատագրում: Բերենք այդպիսի մի քանի որինակներ:

ԱՏԱՄԻ ՅԵՎ ՈՒՐԻԾ ՀԻՎԱՆԳՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՄԻՋԵՎ ՅԵՂԱԾ ԿԱՂԸ

1881 թվին Գերմանացի բժիշկ Կեկկերը բժշկական ժուրնալում հաղորդեց մի հիվանդի մասին, վորի ականջի խլությունը

տարիներ շարունակ զարգանում և սաստկանում եր: Բերանն առողջացնելուց հետո այս հիվանդի խուլթյունն անցավ:

Չորս տարի անց խուլթյան նույնպիսի բժշկության զեպքի մասին հաղորդեց մի ուրիշ բժիշկ՝ Ժելլեն:

1885 թվին Շվարցկոպֆ բժիշկը հաղորդեց բժշկական ժուրնալում, թե ինչպես նա բժշկել է իր եպիլեպտիկ (ընկնավոր) յեղբոր հիվանդութունը: Նրա յեղբայրը 27 տարեկան էր, յերբ առաջին անգամ ընկնավորության նոպա (napadaok) ունեցավ: Հիշյալ նոպան տեղի ունեցավ նրա վերի կրտսրիչ ատամի խոռոչը լցնելուց (պլումբ դնելուց) տասն որ անցած: Ատամը լցնելն անհաջող էր անցել, վորի հետեվանքով ատամի յետեվի կողմը, քմքի վրա, ուռեցք գոյացավ: Մի քանի ժամանակից հետո հիվանդության նոպան նորից կրկնվեց, և հետագայում, յերկու տարի շարունակ, այդ նոպաները կրկնվում էին ավելի հաճախ: Ատամն առանձին ցավ չէր պատճառում հիվանդին, բայց քմքի ուռեցքը չէր անցնում: Կամենալով ազատել յեղբորը հիվանդ ատամից, բժիշկ Շվարցկոպֆը հանեց այդ ատամը: Դրանից հետո եպիլեպսիայի (ընկնավորու-

թյան) նոպաներն այլ ևս չէին կրկնվում, թեև այդ որվանից չորս տարի յեր անցել:

Բժիշկ Լիբերսը նույն ժուրնալում հոդված է գրել այն մասին, թե իր յերկու հիվանդների ընկնավորության նոպաները դադարել են այն որվանից, յերբ նրանց հիվանդ ատամները հանեցին:

1887 թվին Վիդմարկ բժիշկը նկարագրեց, թե ինչպես մի հիվանդ կին զրկվում է իր աչքի լույսից, կուրանում է: Աչքը հետազոտելիս տեսնում են, վոր նա վոչ մի փոփոխութուն չի կրել: Սակայն բերանում ծնոտի աջ կողմում, փչացած շատ ատամներ կային: Բժիշկ Վիդմարկը քաշեց հանեց փչացած ատամները և տասն և մեկ որից հետո նրա աջ աչքը նորից սկսեց տեսնել: Այսպիսի զեպքեր նկարագրել են նաև Վիտտ և Ֆլորի բժիշկները:

1893 թվին բժշկական մի ժուրնալում լույս տեսավ Տիսինգ բժշկի հոդվածը: Այստեղ նա պատմում էր, վոր մի կին յերկու տարի շարունակ կորցրել էր հոտառութունը: Հետո այդ կինն սկսեց դուր համ զգալ բերանում. խեղճը յերկար ժամանակ բժշկվում էր զանազան բժիշկների մոտ, բայց բոլորովին անողուտ: Նա բժիշկ Տիսինգի մոտ

յեկավ ատամները բժշկելու համար: Բժիշկը հանեց նրա փչացած ատամները, մյուս ատամներն էլ հիմնովին մաքրեց քարերից: Բերանի այսպիսի բուժումից հետո կնոջ հոտոտելիքը վերականգնվեց, իսկ բերանի դառը համն անհետացավ:

1898 թվին բժիշկ Ռուսնը բժշկական մի ժուրնալում հաղորդել է մի հիվանդի մասին, վորը չորս տարի շարունակ տանջվում էր միզքենից: Յավերը բռնել էյին գլխի, վզի և ուսի ձախ կողմը: Նա յերկար ժամանակ բժշկվում էր բազմաթիվ բժիշկներին մոտ, բայց բոլորովին անարդյուն: Բժիշկ Ռուսնի մոտ յեկավ նա՝ հիվանդ ատամը բժշկելու (վերելի ձախ կողմի իմաստության ատամը): Միզքենի նուպան արդեն անցել էր, յերբ նա յեկավ բժշկի մոտ: Ատամները հետագոտելիս՝ բժիշկը տեսավ, վոր հիվանդ ատամի վրա փչակ կա: Հենց վոր սկսեց այդ փչակը մաքրել, անմիջապես միզքենը բռնեց: Բայց յերբ այս ատամը հանվեց, միզքենն այլ ևս չկրկնվեց:

1901 թվին Հիպպոս բժիշկը հետևյալ դեպքը հաղորդեց բժշկական ժուրնալում: Մի հիվանդ զեմքի մկանների կծկում ունեբր: Նա շատ յերկար բժշկվում էր, բայց վոչ մի

արդյունքի չեր հասնում: Այս հիվանդը միայն պատահաբար առողջացավ, յերբ սկսեց բժշկել հիվանդ ատամները: Բժիշկը հանեց նրա հիվանդ ատամների արմատները, յցրեց ան յատամների փշակները, վորոնց զեռ կարելի յեր պահպանել, և մաքրեց մնացած ատամների քարերը: Բերանի այսպիսի բուժումից հետո զեմքի կծկումները դադարեցին:

Նույն թվին Գեսսե բժիշկը հաղորդեց, թե ինչպես մի հիվանդ ազատվեց աջ ձեռքի կաթվածից: Աջ ծնոտի փչացած սեղանատամը հանելուց հետո, յերեք շաբաթ անցած, հիվանդի աջ ձեռքը նորից սկսեց գործել: Նույնպիսի դեպքի մասին հաղորդեց նաև բժիշկ Հեմսլերը:

1925 թվին բժիշկ Պեկերը ատամնաբուժների Մոսկվայում կայացած համառուսական համագումարում զեկուցեց մի տեխնիկի հոգերի ռեվմատիզմի բուժման մասին: Հիվանդը 45 տարեկան էր և արդեն 10 տարի յեր, վոր ռեվմատիզմը նրան տանջում էր: Վերջին տարիներում նրան սկսեցին տանջել կույր աղիքի բորբոքման ցավերը (on-penducum): Բժիշկների խորհրդով նա փորկապ էր արգելել էյին

1008
36299

լողանալ, հեծանիվով ման գալ, նրան արգելել էյին պարապել սպորտի այն բոլոր տեսակներով, վորոնցով առաջները նա շատ երտարված: 1925 թվի հունվար ամսին նա նորից բռնվեց ապենդիցիտի ցավերով, յեվ արդէն պետք է ոպերացիա անեյին: Նույն ժամանակներում նրա վերին ծնոտի հիվանդ ժանիքի վրա յերևաց մի ուռեցք: Ատամնաբուժը կտրեց ուռեցքը, ապա բժշկեց հիվանդ ատամը: Դրանից հետո թե՛ ռեվմատիզմի և թե՛ ապենդիցիտի ցավերն այլ ևս չկրկնվեցին: Հիվանդը մի կողմ նետեց փորկապը, սկսեց առաջվա նման լողանալ, ձի հեծնել և ընդհանրապես իրան լավ զգալ:

1930 թվին Ռոստովի կլինիկում մեզ պատահել է այսպիսի դեպք: Մի հիվանդ կուրստեսուռէի ընդունվում է ներքին հիվանդությունների կլինիկան՝ իբրև բազմաթիվ հոգերի բորբոքում ունեցող հիվանդ: Այստեղից նրան փոխադրում են նյարդային հիվանդությունների կլինիկան, վորովհետև ներքին հիվանդությունների բժիշկների կարծիքով, այդ հիվանդի նյարդերն և հարկավոր բուժել: Նյարդերի մասնագետը սրան յերկար ժամանակ բժշկելուց հետո ուղարկում է ինձ մոտ: Յես հետազոտեցի նրա բերանը

և տեսա, վոր սոսկալի վիճակի մեջ է գրունվում այն: Ատամներից շատերը փչացած էյին, իսկ մնացածներն էլ բուրոտվին կեդտոտ կարծրաշերտերով էյին ծածկված: Հիվանդը հոգերի ցավերից անկարող եր ձեռքերը վերցնել, հազիվ ման եր գալիս, նիհարում եր և միաժամանակ ջերմում:

Սկսեցին նրան բժշկել և ատամները հանել: Հիվանդի վիճակը գնալով վատթարանում եր: Նա արդեն քայլել էլ չեր կարողանում, ատամները բուժելու համար նրան պատգարակով էյին բերում բժշկի մոտ: Յերբ այդ կնոջ բերանը կարգի բերվեց, նրա առողջությունն էլ սկսկվեց հետզհետե լավանալ:

Շուտով այս կինը դուրս գրվեց կլինիկայից ու տուն վերադարձաւ: Այս դեպքը պատահել եր գարնանը, իսկ աշնանը նույն կուրստեսուռէին յեկավ ինձ մոտ ցույց տալու, թե վորքան լավ են գործում նրա ձեռքերն ու վոտքերը: Նա անյքան եր լցվել, զերացել, վոր յես նրան չճանաչեցի: Նա ինձ պատմեց, վոր տան բոլոր աշխատանքները հիմա ինքն է կատարում: Ասլա մի քանի անգամ սանդուղքով վերուվար արեց, ձեռքերով մարմնամարդական շարժումներ

կատարեց՝ ցույց տալու համար, թե վորքան ազատ կարողանում ե նա շարժել իր ձեռքերն ու վոտքերը:

Նույն 1930 թվին Ռոսստովի ներքին հիվանդութիւնների կլինիկան ընդունվեց մի բանվորուհի: Նա ջերմում եր և այնքան եր նիհարել, վոր անկողնից չեր կարողանում վեր կենալ: Կլինիկայի բժիշկները շատ ելին հետամուտ յեղել իմանալու տենդի պատճառները, բայց այդ նրանց չեր հաջողվել:

Քիչ ժամանակից հետո հիվանդը դանգաավեց իր մի ատամից: Նրան պատգարակով ուղարկեցին իմ կլինիկան: Բերանը լընամքով հետազոտելուց հետո յես գտա յերկու հիվանդ ատամ, վոր և հանեցի: Սրանից հետո նա սկսեց առողջանալ. ջերմը շուտով անցավ, հիվանդը կազդուրվեց ու մի ամսից՝ իր վոտքերով տուն վերադարձավ կլինիկայից:

Այսպիսի որինակներ շատ կան. դրանք բոլորն ել ցույց են տալիս, թե շատ հիվանդութիւններ կապ ունեն ատամի հիվանդութեան հետ: Անհրաժեշտ ե, վոր այս բանն իմանան բոլոր աշխատավորները: Յերբ գլտակ լինես այս կարևոր հանգամանքին, յուրաքանչյուր բանվոր և կուրսնտեսական

հատուկ ուշադրութիւն կդարձնի ատամների պահպանութեանը և հարկավոր միջոցները կգործադրի՝ նրանց հիվանդութիւնը կանխելու համար: Իսկ թե ինչից են հիվանդանում ատամները՝ և ինչպես ե հարկավար պահպանել նրանց, կարելի յե հասկանալ միայն այն ժամանակ, յերբ գիտես, թե ինչպես են աճում ատամները, ինչպես են նրանք կազմված և ինչպիսի կապ կա նրանց և ծնոտների ու ամբողջ որգանիզմի միջև:

ԻՆՉՊԵՍ ԵՆ ԱՃՈՒՄ ԱՏԱՄՆԵՐԸ

Մարդս յերկու անգամ ե ատամ հանում առաջին անգամվա ատամները կոչվում են կաթնասամներ (մանկական), յերկրորդ անգամվանը՝ մնայուն ատամներ:

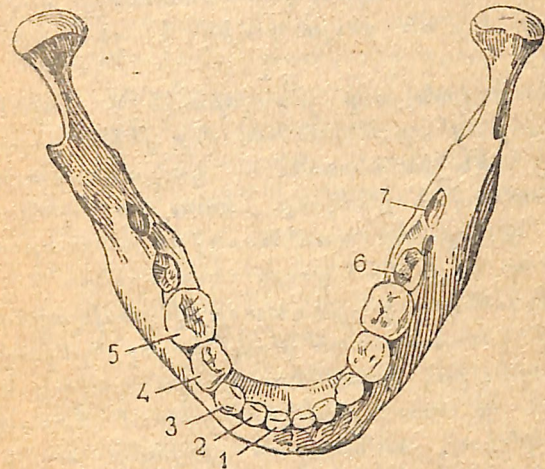
Կաթնատամների թիվը յերկու ծնոտների վրա լինում ե քսան հատ: Նրանք աճել են սկսում մանկան դեռ արգանդային կյանքում: Նրանք աճում են ծնոտի ներսում, իսկ բերանի մեջ յերևում են մանկան 6 ամսական հասակում: Այդ քսան ատամները մի անգամից չեն դուրս գալիս, այլ աստիճանաբար: Առաջ յերեվում են ներքեի կենտրոնական կտրիչները, ապա վերեի կենտ-

բոնական կտրիչները: Այս ատամները գուրս են գալիս մանկան 6—8 ամսական հասակում: Մինչև 12 ամսական հասակը գուրս են գալիս կողքի չորս կտրիչները, վորոնցից յերկուսը ներքևի և յերկուսն ել վերևի ծընոտի վրա: Հետևաբար, մինչև մեկ տարեկան լինելն առողջ մանուկն արդեն ունենում է ութը ատամ: Մինչև 12—16 ամսական հասակը գուրս են գալիս սեղանա՝ սամներ՝ թվով չորս հատ. մինչև 16—22 ամսական հասակը գուրս են գալիս ժանիֆներ, իսկ 30 ամսական հասակում գուրս են գալիս վերջին սեղանասամները: Այսպես ուրեմն՝ մինչև $2\frac{1}{2}$ տարեկան հասակն առողջ մանկան բերանում յերևում են բոլոր կաթնատամները:

Մանկան գուրս յեկած կաթնատամներն ամուր են լինում միայն այն ժամանակ, յերբ մայրը՝ իր հղության որերին՝ առողջությունը քայքայող հիվանդություն չի ունեցել և լավ ել սնվել է: Հղի կնոջ սնունդը պետք է լինի բազմազան և մրգերով ու բանջարեղենով առատ: Նման սնունդը նպաստում է մանկան ատամների ամրակազմ լինելուն:

Յերեխայի ծնվելուց հետո մայրն իր սախնքով պետք է կերակրի նրան: Բժշկական

գիտությունը ցույց է տալիս, վոր իրենց մոր կաթով սնվող մանուկների ատամներն ափելի առողջ են լինում և քիչ են հիվանդանում:

Նկար 1. Հինգ տարեկան յերեխայի ներքևի ծնոտ տառ հատ կաթնատամով. 1 և 2 — կտրիչները, 3 — ժանիքը, 4 և 5 — մեծ սեղանատամները, 6 և 7 — մնայուն սեղանատամների արմատները:

Յերբ հղի կնոջ առողջությունը լավ է, յերբ նա բազմազան սնունդ ունի ու ինքն է կերակրում յերեխային, կաթնատամները գիմացկուն են լինում և գուրս են գալիս

ժամանակին: Յեվ ընդհակառակը, յեթե հզի կինը յերկարատև հիվանդություններ ե ունեցել և վատ ե կերակրվել, կաթնատամները դիմացկուն չեն լինում, իսկ յեթե յերեխային ծիծ չեն տալիս, կաթնատամները սովորաբար ուշ են դուրս գալիս և շատ դանդաղ:

Յուրաքանչյուր բանվորուհի և կուտնտեսուհի պետք ե իմանա, վոր յեթե յերեխայի առաջին ատամները դուրս են գալիս ինն ամսական լինելուց հետո, դա նշանակում ե, վոր յերեխան առողջ չե, հետևաբար և պետք ե բժշկին ցույց տալ նրան:

Ատամները դուրս գալուց մի քանի շաբաթ առաջ սկսում ե առատ թուրք վազել յերեխայի բերանից, իսկ ատամները դուրս գալուց մի յերկու որ առաջ յերեխան սկսում ե ձեռքի տակ ընկած ամեն բան բերանը տանել և մեծ յեռանդով կրծում ե լնդերքով իր ձեռքն ընկած առարկաները: Շատերն այս յերևույթը նրանով են բացատրում, վոր ատամները դուրս գալուց առաջ յերեխայի լնդերքը չափազանց սաստիկ քոր են գալիս: Դրա համար շատ մայրեր իրենց յերեխայի համար վոսկրե ողակներ են գնում, տալիս են կրծելու մանուշակի արմատ, յերբեմն ել

բաժակակալի յեզրը և կամ ուրիշ բուրբուկն անհամապատասխան իրեր:

Յերեխան յերբեմն վիրավորում ե լնդերը, միկրոբները մտնում են վերքի մեջ, և լնդերն սկսում են ցավել: Լնդերի ցավերին յերեխան չի դիմանում ու սկսում ե լալ, կապրիզներ անել, դառնում ե դյուրագրգիռ և շատ անհանգստություն ե պատճառում: Յերեխային հանգստացնելու համար մի քանի մայրեր ժամանակից առաջ ծիծ են տալիս նրան, վորով և խախտում են յերեխային կերակրելու կարգը: Սրան իբրև հետևանք՝ առաջանում ե ստամոքսի խանգարում, վորը մայրերի լեզվով կոչվում ե «ատամնային փորհարինք»:

Իսկ իրականում այդպիսի փորհարինքը վնչ թե ատամների դուրս գալու հետեվանք ե, այլ պարզապես արդյունք ե անկանոն կերակրման: «Ստամոքսային փորհարինք» ասվածն իրականում գուշությունն չունի: Չպետք ե մոռանալ այս, ինչպես նաև չպետք ե մխիթարվել նրանով, վոր «հենց վոր ատամները դուրս գան, փորհարինքը կանցնի»: Սակայն այդ դատողությունն ուղիղ չե: Այս փորհարինքն ել, ինչպես և ուրիշ անդամներինը, պետք ե անպատճառ բժշկել:

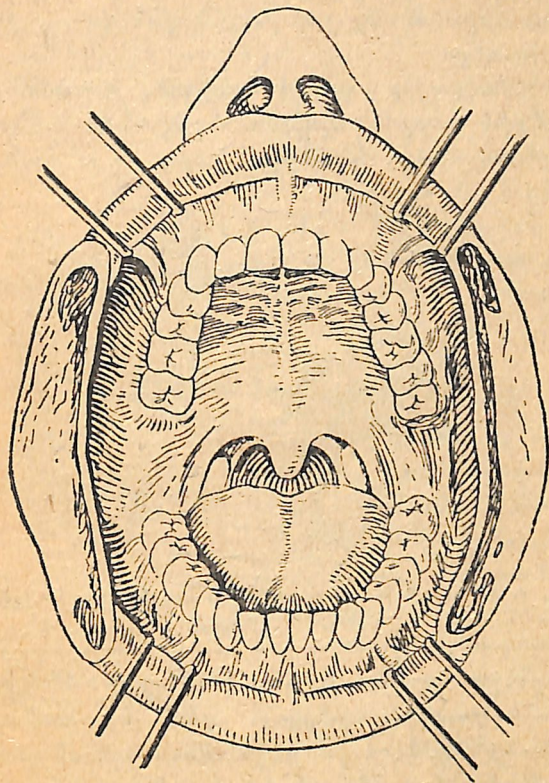
ծամել սնունդը կարելի յե միայն առողջ
ատամներով:

Յեթե ատամները հիվանդ են, բերանը
լիքն ե լինում փաստակար միկրոօրգանիզմով, վո-
րոնք կերակրի հետ մտնում են ստամոքսը,
թունավորում են նրան և յերեխային (ստա-
մոքսի խանգարում են պատճառում: Բացի
սրանից, փչացած կաթնատամների միջով
միկրոօրգանները կարող են մտնել ծնոտի մեջ և
վոչնչացնել մնայուն ատամների սաղմերը, վո-
րոնք նստած են կաթնատամների արմատների
տակ (նկար 2): Այս դեպքում, կաթնատամ-
ների ընկնելուց հետո, յերեխայի մնայուն
ատամները չեն աճի:

ԻՆՉՊԵՍ ԵՆ ԿԱԶՄՎԱՄ ՄԱՐԴՈՒ ԱՏԱՄՆԵՐԸ

Կաթնատամների փոխարինումը մնայուն
ատամներով սկսում ե յոթը տարեկան հա-
սակից և վերջանում ե 13 տարեկան հաս-
կում: Մնայուն ատամների թիվը կաթնա-
տամներից շատ ե: Նրանք սովորաբար յե-
րեսուն յերկու հաս են լինում:

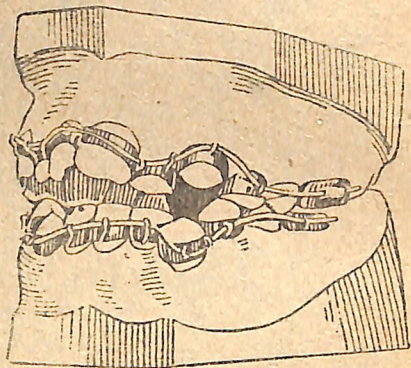
Սակայն իմաստության չորս ատամները
սովորաբար գուրս են գալիս ավելի ուշ

Նկար 3. Չափոհաս մարդու բերանը և մնայուն և ատամները:

այսինքն՝ 18-ից մինչև 25 տարեկան հասակում, յերբեմն ել բուրդովին չեն դուրս գալիս նրանք:

Կանոնավոր դուրս յեկած ատամները գեղեցիկ շարք են կազմում բերանում: Բայց կան ատամներ, վորոնք անկարգ ու անկանոն

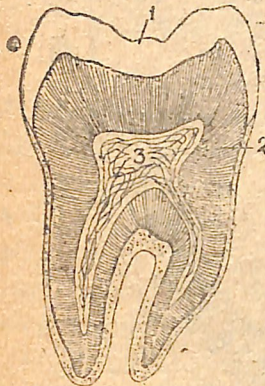

Նկար 4. Անկանոն աճած ատամները: Նրանց վրա հագցված է շտկիչ սպարատոր:

են դուրս գալիս: Նրանք կամ դուրս են ցրցվում ատամնաշարքից և դեմ են առնում շրթունքներին, կամ ներս են ծովում դեպի լեզվի կողմը: Այսպիսի ատամները յերբեմն վերք են պատճառում շրթունքներին կամ լեզվին, ուստի լավ կլինի նման ատամները

շտկել մանուկ հասակից: Ներկայումս արդեն բժիշկներին հաջողվում է շտկել այդպիսի ատամները (նկար 4):

Ատամը կազմված է յերեք մասից՝ պսակ, արմատ, յեվ ասամնավիզ: Պսակն ատամի այն մասն է, վոր բերանում յերևում է: Արմատ կոչվում է այն մասը, վոր նստած է ծնոտի մեջ: Ասամնավիզն ատամի այն մասն է, վոր յեզերված է լնդերով:

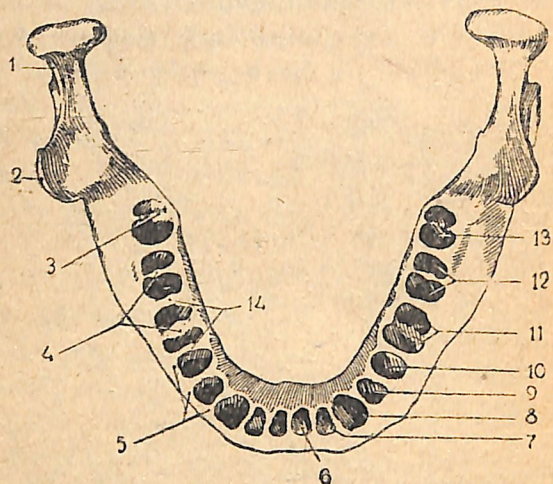

Նկար 5. Ատամի յերկայնակն կտրվածքը. 1—է մալը, 2—վոսկրը և միջլիտողովակիկները, 3—ատամի միջուկը և այրուհասար անոթները:

Ինչպես ատամի պրսակն, այնպես ել նրա արմատը բաղկացած է կարծր և փափուկ մասերից: Ատամի փափուկ մասը գտնվում է նրաներսում, վորտեղից անցում են ատամի նյարդերը և արյունատար անոթները, վորոնց միջոցով և կատարվում է ատամի սննդառումը:

Ատամն ավելի կարծր է ու դիմացկուն, քան վոսկորը: Դիմացկուն է մանավանդ նրա պսակը, վորն ամբողջապես պատած է

փայլուն եմալով: Եմալի տակ, ատամի կարծր մասում կան բազմաթիվ նեղլիկ անցքեր, վորոնք գնում են եմալից դեպի ատամի միջուկը:

Նկար 6. Չափահաս մարդու ներքևի ծնոտը. ատամները հանված են և յերևում են միայն ատամների փոսիկները:

Յյուրաքանչյուր ատամ իր արմատով ամրացած է ծնոտի փոսիկների մեջ հատուկ հողակապով, վորը հնարավորութիւն է տալիս ատամին միքիչ շարժվել, բայց միևնույն ժամանակ պինդ ել պահում է նրան ծնոտի

մեջ: Վորքան ավելի կոշտ լինի մարդու կերակուրն, այնքան դիմացկուն կլինեն հողակապերը և նույնքան ամուր նստած կլինեն ատամները ծնոտի մեջ:

ԻՆՉՈՒ ՅԵՆ ՓՉԱՆՈՒՄ ԱՏԱՄՆԵՐԸ ՅԵՎ ԻՆՉՊԵՍ ՄԱԲԱՌԵԼ ԴՐԱ ԴԵՄ

Ատամների ամենատարաված և ամենածանր հիվանդութիւնը կարիեսն է, այսինքն ասամի վոսկրափումը (խոշակ):

Ատամի վոսկրափումը կարող են ունենալ նույնիսկ յերկու տարեկան յերեխաները: Ժիշտ է, սա հազվագյուտ յերևույթ է, բայց յերեք տարեկան հասակի յերեխաները հաճախ են հիվանդանում կարիեսով (վոսկրափում): Մեր հետազոտումներից յերևում է, վոր այս հասակի հարյուր յերեխաներից 16-ն արդեն ունեն հիվանդ ատամներ:

Չորս տարեկան հասակի հարյուր յերեխաներից 54-ն ունեն հիվանդ ատամներ, 5—6 տարեկաններից՝ 78 հոգին և 7—8 տարեկաններից՝ մինչև 80 հոգի: Շատ վատ ատամների տեր են դպրոցական յերեխաները, իսկ ավելի վատ—չափահասները: Հազիվ թե գտնվի հասակավոր մի մարդ, վորի մեկ կամ

մի քանի ատամները կարիես հիվանդութիւնը
չունենա:

Ատամների վոսկրափտում առաջացնող-
ները միկրոբներն են, վորոնք բազմաթիւ
քանակութեամբ լցված են մեր բերանում:
Յեթե միկրոբների կյանքի համար բերանի
պայմանները բարենպաստ են, ապա նրանք
յեռանդուն կերպով սկսում են իրենց ավե-
րիչ գործը և զրանով քայքայում են ատամ-
ները:

Նրանց զարգացման անհրաժեշտ պայման-
ներն են՝ սննդի առատութիւնը, թացու-
թիւնը և գոլ ջերմաստիճանը: Թացութիւնը
և համապատասխան ջերմաստիճան բերանում
միշտ կա, իսկ սննդի մնացորդներն առատ
են լինում այն դեպքում, յերբ մարդիկ չեն
խնամում իրենց բերանը, չեն վողողում և
չեն մաքրում այն:

Միկրոբներն սկսում են քայքայել բերանի
մեջ մնացած սննդեղենի մնացորդները,
վորից գոյանում են այնպիսի թթուներ, վո-
րոնք լուծում փչացնում են աւամի եւալը:
Իսկ յերբ եւալը քայքայվի, միկրոբները
թափանցում են անցքերը, սկսում են շարու-
նակել իրենց ավերածութիւնը և ատամի
մեջ բացվում է փչակ:

Ատամի կարիեսով վարակված տեղը մութ
զույն է ստանում և կակղանում է: Ատամի
փչակը միշտ լիքն է կերակրի մնացորդներով
և միկրոբներով: Կերակուրն այնտեղ փառւմ
է, վորի հետեանքով բերանից վատ հոտ է
զալիս: Ատամը դառնում է զգայուն՝ սառը,
տաք, թթու և աղի ուտելիղենի և ըմպելիքի
հանդեպ: Հետեւաբար և ամեն անգամ ու-
տելիս և խմելիս հիվանդն ատամի ցավ է
զգում:

Յեթե հիվանդը բժիշկին դիմե հիվանդու-
թեան հետց սկզբին, բժիշկը կառողջացնե հի-
վանդ ատամը ու միանգամից պլումբ կղնի,
կլցնի ատամը: Այս դեպքում բժշկութեան
համար թե ինքն՝ աշխատավորը և թե ատամ-
նաբույժը շատ քիչ ժամանակ և աշխատանք
կկործաղրեն:

Բայց հաճախ այնպես է պատահում, վոր
հիվանդը ժամանակին չի դիմում բժշկին և
անխնամ է թողնում իր հիվանդութիւնը:
Միկրոբներն ել ատամի անցքերով հասնում
են նրա փափուկ մասին, և մարդ հիվանդա-
նում է: Ահա այդ ժամանակ է, վոր առաջ
է գալիս ատամի սոսկալի ցավերը, վորոնք
զիշեր-ցերեկ հանդիստ չեն տալիս աշխատա-
վորին, հարկադրում են նրան թողնել աշ-

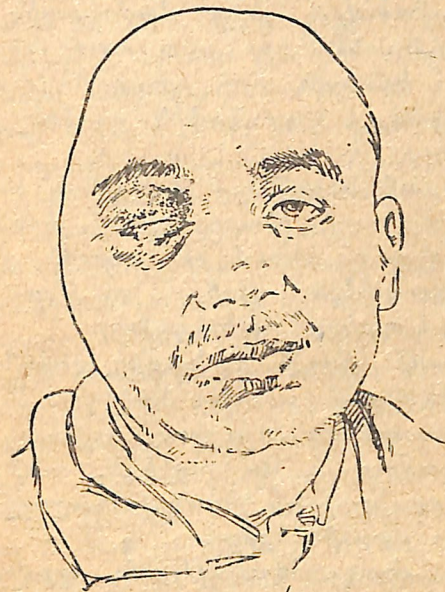
խատանքը, վազել բժշկի մոտ՝ ցավին սփոփանք անելու համար:

Բայց այժմ արդեն միանգամից չես բժշկի ստամբ: Հիվանդը քանի-քանի անգամ պիտի այցելի բժշկին, վատնելով թե իր և թե բժշկի աշխատանքային ժամերը: Նման դեպքում ստամբ կարող է բժշկվել միայն այն ժամանակ, յեթե հիվանդը հեճապահորեն այցելե ասակնարույժին նրա նշանակած ուրեքին:

Ատամնաբուժի մոտ ճշտապահորեն չհաճախելու դեպքում հիվանդությունը յերկարում է, մնում է անխնամ և կարող է փոխվել ուրիշ հիվանդության, վորը ֆլյուս է կոչվում (այտերի և շնդերի ուռեցք):

Ֆլյուսի ժամանակ ուռչում է ծնոտը և այտը, արյունակալվում է աչքը, դողացնում է, իսկ ցավերն այն աստիճան սաստկանում են, վոր հիվանդը գժի նման պատեպատ է ընկնում: Նրա խելքն ու միաքն իր ցավերի հետ են, նա վոչ մի աշխատանք չի կարող կատարել, վորովհետև աշխատած ժամանակ ցավերն ավելի յեն սաստկանում. նա սոված է մնում, վորովհետև ցավերից անկարող է բերանը շարժել. նա ուժասպառ է լինում, վորովհետև չի կարող քնել: Մի փոքր էս, նա

դառնում է կատարելապես հիվանդ, ամեն բանից զզված, ու մտածում է միայն մի բանի մասին, այսինքն՝ ցավերից ազատվելու մասին:

Նկար 7. Ֆլյուսով հիվանդի դեմքը

Ֆլյուսն ամեն անգամ բարեհաջող վերջ չի ունենում: Ֆլյուսի ժամանակ յերբեմն ծնոտի վոսկորը մեռուկ է դառնում (омертвение), մի շարք ատամներ թափվում են. յեր-

բեմն ել արյան վարակման հետեանքով հիվանդը նույնիսկ մեռնում ե:

Ահա ինչ հետեանքներ ե ունենում ատամի վոսկրափտումը, յերբ ժամանակին չեն բժշկում նրան: Բոլոր աշխատավորներն ել պետք ե իմանան այս, պետք ե խնամքով պահպանեն և ժամանակին բուժեն իրենց ատամները:

Յերբեմն ատամները ծածկվում են կերակրի մածուցիկ մնացորդներով, յերբեմն ել նրանց վրա գոյանում են ատամի քարեր: Նման ատամներն ավելի հեշտությամբ կարող են կարիեսով հիվանդանալ:

Ատամի վրայի մածուցիկ շերտն այն փառն ե, վորով մշտապես ծածկված են չմաքրվող ատամները. այդ փառը սպիտակ գույն ունի. կակուղ և մածուցիկ ե, ունի վատ հոտ և բաղկացած ե կերակրի մնացորդներից և փոշու մասնիկներից:

Այդ փառը հեշտությամբ սրբվում ե ատամների վրայից կամ բամբակի կտորով կամ ատամնավրձինով: Յեթե այդ փառը չսրբվի, նրա մեջ գտնված միկրոբները տարրալուծում են կերակրի մնացորդները և գոյանում են թթուներ, վորոնք փչացնում են եմալը: Ապա միկրոբները թափանցում են ա-

տամի անցքերը, վորից հետո սկսում ե ատամների վոսկրափտումը:

Ատամի քարը նույնպես կազմված ե կերակրի մնացորդներից և փոշու մասնիկներից՝ ավելացրած նաև կրային աղեր, վորոնք գոյանում են թքից և նստում են ատամների վրա: Ատամի քարը չափազանց կարծր ե. նրան հեռացնել հնարավոր ե միայն մետաղյա սուր գործիքներով: Նա սկսում ե նստել ներքև ատամների վրա լեզվի կողմից, իսկ վերևի ատամների վրա—այտերի կողմից: Այնուհետև կամաց-կամաց պատում ե բոլոր ատամները: Միկրոբները տարրալուծում են կերակրի մնացորդները ատամի քարում, գոյացնում են թթուներ: Իսկ թթուները փչացնում են եմալը, վորի հետեանքով և առաջանում ե ատամի վոսկրափտում:

Բացի դրանից, ատամի քարը շատ փասակար ե ընդերքի համար: Սրանք ուռչում են, կարմրում ու սկսում են թաքախակալել: Ապա ընդերքի հիվանդությունն անցնում ե ծնոտի փոսիկներին, ուր նստած են ատամները: Այս փոսիկներն սլշում են փտել և հիվանդանում են ատամնաբնային կամ բլթակային կոչվող հիվանդությամբ (*alveolarная пухля*): Այս հիվանդությունը ներ-

կայումս շատ ե տարածված 30—45 տարեկան մարդկանց միջև Այս հիվանդութեան ժամանակ առամի փոսիկներն սկսում են լրցվել ու տափականալ, առամի արմատներն այդ պատճառով մերկանում են, չեն կարողանում խորը նստել փոսիկներում, տեղից խախտվում են և դա կարող ե վերջանալ նրանով, վոր բոլոր ատամներն ել թափվեն: Ընդվորում թափվում են վոչ միայն հիվանդ, այլև բոլորովին առողջ ատամները:

Հետևաբար, ատամները վտակրափտումից և թափվելուց զերծ պահելու համար, չպե՛ս ք ե թույլ տաւ, վոր ասամներիդ վրա փափուկ քերտեր յեվ քաւեր գոյացան: Իսկ դրա համար պետք ե կանոնավոր կերպով խնամես ատամներդ, մաքրես նրանց:

ԻՆՉՊԵՍ ԽՆԱՄԵԼ ՄԱՆՈՒԿՆԵՐԻ ԱՏԱՄՆԵՐԸ

Ատամները պետք ե խնամեն և՛ հասակավոր մարդիկ, և՛ մանուկները: Մանուկներին պետք ե վարժեցնել իրենց ատամները խնամելու այն ժամանակից սկսած, յերբ յեկած կլինեն նրանց բոլոր կաթնատամները, այսինքն՝ 2¹/₂—3 տարեկան հասակից:

Յերեխայի համար գնեցեք ատամնավոր՝ ձին և ցույց տվեք՝ ի՛նչպես ե հարկավոր ատամները մաքրել: Ատամնավորձինը պետք ե փոքր լինի և փափուկ, վորպեսզի չճանկւե յերեխայի նրբին ընդերը: Ատամնավորձինի խոզանների վնջիկները պետք ե միայն յերկարդ շարված լինեն: Ատամները մաքրելուց առաջ ատամնավորձինը յեռացնում են՝ պատահաբար նրա վրա ընկած միկրոբներին վոչնչացնելու համար:

Առաջին ժամանակները յերեխան ատամները մաքրում ե թաց ատամնավորձինով, առանց ատամնափոշու: Յերեք տարեկան յերեխան դեռ չի կարող զեկավարել իր շնչառութիւնն ատամները մաքրելու ժամանակ և կարող ե պատահել, վոր ատամնափոշու փոքրիկ մասնիկներն ընկնեն շնչուղիւ: դա կառաջացնի սաստիկ հազ և կարող ե սառեցնել յերեխային ատամներն անխախտ մաքրելու սովորութիւնից: Իրա համար ե, վոր առաջին անգամ յերեխային պետք ե սովորեցնել միայն թաց վորձինով մաքրել ատամները:

Ատամնավորձինը պետք ե դնել յնդերի վրա ու այստեղից սանել ներքեվ, մինչեվ ասամների յեզրը: Այսպես վերևից ներքև շարժե-

լով ատամնավրձինը կմաքրի-կարբի եմալի վրայի կակուղ փառը, դրա հետ միասին նաև այն բոլորն, ինչ վոր ատամների արանքումն է կիսված: Ասամներին srամոկի (nonepek) չպետք է շարժել ասամնավրձինը, ապա թե վոչ կերակրի մնացորդները կիրվեն ատամներում: Ատամնավրձինը կարելի է շարժել նաև ատամների յեզրից դեպի լնդերը, վորովհետև կերակրի մնացորդները կարող են մտնել լնդերի և ատամների արանքը, գրգռել լնդերը, ուռեցք և բորբոքում առաջ բերել:

Յերեխան ատամները պիտի մաքրեն քնչուց առաջ և առավտոր՝ վեր կենալիս: Յեթե յերեխան զժվարանում է որը յերկու անգամ ատամները մաքրել, այն ժամանակ պետք է անպատճառ մաքրե գիշերը, պառկելուց առաջ: Յերեկները նա մի քանի անգամ ուտում է, անդադար խոսում է, հետևաբար առատ թուք է արտադրում, վորը սրբում է ատամների վրա յեղած կերակրի մնացորդները: Իսկ միչև յերեկո նրա ատամների վրա, ինչպես և լնդերքի յեզրերին ու ատամների արանքում հավաքվում են կերակրի մնացորդներ: Ահա դրանք անհրաժեշտ է մաքրել: Իսկ գիշերը յերեխան բան չի ուտում, հետևաբար և կերակրի մնացորդներ չեն կարող

կուտակվել: Վնաս չունի ուրեմն, յեթե յերեխան առավոտները ատամները չմաքրի:

Դրա հետ միաժամանակ յերեխային պետք է սովորեցնել, թե ի՛նչպես պահպանել իր ասամնավրձինը: Ատամը մաքրելուց հետո պետք է խնամքով լվանալ ատամնավրձինը յեփած ջրով, ապա փաթաթի սպիտակ, մաքուր լաթով, վորպեսզի վրան վոշի չնստի: Այժմ անգամ ատամները մաքրելուց առաջ ատամնավրձինը հարկավոր է յեռացրած ջրով լվանալ:

Ատամները մաքրել սովորելուց հետո, յերեխան պետք է նաև բերանը վողողել սովորի: Բերանը վողողում են սենյակի ջերմաստիճան ունեցող յեռացրած ջրով: Պետք է բերանն առնել մեկ ումպ ջուր, պինդ սեղմել ատամները և վողողել. այսպես անելով մաքրվում են ատամների արանքները:

Յերբ յերեխան արդեն սովորած կլինի ատամները մաքրելու ժամանակ ղեկավարել իր շնչառությունը (իսկ դա կարող է լինել միայն 5—6 տարեկան հասակում), նրան կարելի յե սովորեցնել նաև ատամնափոշիով մաքրել ատամները: Անհրաժեշտ է սակայն իմանալ, վոր ատամնափոշին միայն հղկում է ատամները, փայլ է տալիս նրան, իսկ կե-

րակրի մնացորդները մաքրելու նկատմամբ վոչ մի դեր չի խաղում:

Չափազանց հաճախ ատամնափոշիյով մաքրելն ել վատ ե ներգործում ատամի եմալի ե լնդերքի վրա: Դրանից եմալը փշանում ե, իսկ լնդերքը գրգռում: Հետևաբար ատամնափոշին ամեն որ չպետք ե գործադրվի: Միանգամայն բավական ե, յեթե յերեխան հնգօրյակում մեկ անգամ հղկի ատամները ատամնափոշիյով:

Ատամ մաքրելու լավագույն ատամնափոշին լավ ծեծած, խնամքով մաղած կավլինն ե: Նա անախորժ հոտ չունի, ե յերեխաները հեշտուլթյամբ են ընտելանում նրան:

Ատամի քարը յերեխաների մոտ սովորաբար առաջանում ե շատ ուշ՝ 7—8 տարեկան հասակում: Ատամի քարն առաջանալուն պես յերեխային պետք ե բժշկի մոտ տանել՝ քարը հանելու համար: Յեթե բժշկական ոգնուլթյունն ուշանա, լնդերքի հիվանդուլթյունը կսկսվի:

ԻՆՉՊԵՍ ԽՆԱՄԵԼ ՄԵՇԵՐԻ ԱՏԱՄՆԵՐԸ

Մեծերի ատամները պետք ե խնամվեն այնպես, ինչպես ե մանուկներինը: Միայն

այլ տեսակ ատամնավրձին ե հարկավոր ընտրել: Նախ ե առաջ պետք ե, վոր ատամնավրձինը կոճ խոզանից լինի շինված: Մեծերի լնդերքը կոշտ են, հետևաբար վախենալ պետք չե, վոր կոշտ վրձինը կարող ե նրանց գրգռել: Սոզանի փնջիկները դասավորված պետք ե լինեն միմյանցից բավականաչափ հեռու: Ատամնավրձինի կոթը պետք ե վոսկրից շինված լինի:

Մեծերն ել ատամները պետք ե սրբեն նույնպես լնդերքից դեպի առամների յեզր՝ թե շրթունքի ե թե լեզվի կողմից: Բացի դրանից, անհրաժեշտ ե ջրով լավ վողողել նաև բերանը: Ատամնավրձինով չմաքրվածը հստակ կմաքրվի վողողման միջոցով: Անհրաժեշտ չե ամեն որ ատամնափոշիյով մաքրելը: Միանգամայն բավական ե, յեթե յերեք որը մի անգամ կավիճով հղկվեն ատամները:

Ատամի պատսանք յեվ ելեքսիրեն գործածելն ավելորդ ե: Ատամի պատսան ջրի մեջ լավ չի լուծվում ե խցվում ե ատամի արանքներում, ապա սրանց վրա նստում են կերակրի մնացորդները ե միկրոբները: Ատամի ելեքսիրները հաճախ գրգռում են լնդերքը ե բերանի լորձաթաղանթը, դրա հա-

մար ելնրանք ատամ մաքրելու համար հանձնարարելի չեն:

Մեծերը պետք է որինակ լինեն փոքրներին, թե ինչպես է պետք ատամները խրնամել: Որինակը վարակիչ է, իսկ մանուկները շատ են սիրում ընդորինակել մեծերին:

Առողջ ատամներ ունենալու համար հարկավոր է փոշ միայն վրձինով մաքրել նրբանց և փողոզել ջրով, այլ և ամրացնել՝ աշխատանքով բեռնավորելով նրանց: Հայտնի յե, վոր լավ սնվում է և առողջ է լինում այն գործարանը, վորն ավելի յե աշխատում: Մարդ կա, վորի աջ ձեռքն է ավելի ուժեղ, վորովհետև գլխավորապես այդ ձեռքով է աշխատում նա. մարդ ել կա, վորի ձախ ձեռքն է ուժեղ, վորովհետև նա աշխատելիս ավելի ձախ ձեռքն է ոգտազործում: Այսպես ել ատամները: Ով ուտում է միայն խիստ շատ յեփած և մանրած-տրորած սնունդ, խուսափում է չոր հաց ուտելուց, ուտում է միայն հացի միջուկը, իսկ չորուկին ձեռք չի տալիս, նրա ատամները թույլ են լինում և ընդերը հեշտությամբ յենթարկվում են հիվանդության: Նրանց ատամները ծնոտի փոսիկում լավ չեն նստած, հետևաբար և

ավելի հեշտությամբ են յենթարկվում կարիես (փոսկրափտում) հիվանդության: Իսկ կոշտ ուտելիքներ գերադասող մարդկանց ատամներն ամուր նստած են ծնոտի փոսիկներում, և նրանց ընդերն ել ավելի դիմացկուն են: Այսպիսի ընդերը սակավ են հիվանդանում, և ատամները յերկտր ժամանակ չեն թափվում:

Իրա համար պետք է մանուկներին կոշտ ուտելիքի ընտելացնել: Պաքսիմասներ տվեք ուտելու, համառորեն պահանջեցեք, վոր հացի չորուկն ել ուտեն: Ճաշից հետո, ինչպես նաև որվա ընթացքում, շատ լավ կանեք, յեթե յերեխաներին կոշտ խնձոր, գաղար, շաղգամ և ալըն տաք ուտելու. այս ամենը նպաստում են ընդերի և ատամների ամրացմանը:

Մրգերն ու բանջարները փոշ միայն աշխատանք են տալիս ատամներին, այլ շատ լավ մաքրում են շողիքները: Բացի գրանհից, մրգերն ու բանջարեղեններն իրենց մեջ պարունակում են բազմաթիվ այնպիսի նյութեր, վորոնք շատ ոգտակար են ատամների համար:

Կոշտ ուտելիքը շատ ոգտակար է նաև մեծահասակների համար:

Ով կոչա սննդեղեն ե ուտում, նա անվելի սակավ ե հիվանդանում լնդերի և ատամի ցավերով:

Ահա այս յեղանակով կարելի յե կանխել ատամի քարի, ատամի վոսկրափտումի և ծնոտի փոսիկների հիվանդությունը: Իսկ յեթե վոսկրափտումն արդեն սկսել ե, չպետք ե անուշադիր թողնել նրան, այլ շուտափույթ բժշկել սկսել:

ԻՆՉՊԵՍ ԵՆ ԲԺՇԿՈՒՄ ԱՏԱՄՆԵՐԸ

Ցարական կառավարությունը մատր մատին չեր խփում՝ աշխատավորներին ատամնաբուժական ձրի ոգնություն ցույց տալու համար: Վնչ քաղաքներում և վնչ ել գյուղերում չկային ատամնաբուժական ձրի ամբուլատորիաներ: Ամենքն ել պետք ե բժշկվելին մասնավոր ատամնաբուժերի մոտ, իհարկե փողով: Իսկ դա բնավ մատչելի չեր աշխատավորներին:

Ներկայումս առողջապահության ժողովրդական կոմիտարիատը ամեն տեղ շինում ե ատամնաբուժարաններ, ուր աշխատավորները ձրիապես ոգնություն են ստանում:

Կարիեսը հաճախ պատճառ ե լինում առողջությունը խախտելու, աշխտերը կորցնելու և նույնիսկ յերբմն ել մահով ե վերջանում: Առժողկոմատը հաշվի յե առնում այս հանգամանքը և որեց որ բազմացնում ե աշխատավորների համար բացված ձրի ատամնաբուժական կաբինետների և ամբուլատորիաների թիվը:

Ինչ վերաբերում ե դպրոցական հասակի յերեխաներին, նրանց բերանի առողջացումը սարվում ե պլանային կարգով: Իա կատարվում ե այսպես.

Ատամնաբույժն առաջ հետազոտում ե առաջին խմբի դպրոցականներին: Հիվանդ ատամ ունեցող ոչակերտները հերթով բնդոնվում են ատամնաբուժի մոտ, վորը բժշկում ե այն բոլոր ատամները, վորոնց դեռ կարելի յե բժշկել, և հանում ե այն ատամները, վորոնց այլևս չի կարելի բժըշկել: Նա հեռացնում ե ատամի քարերը, բժշկում ե լնդերը և սովորեցնում ե, թե ինչպես պետք ե խնամել ատամները:

Առաջին խմբի աշակերտների ատամներն այսպես բուժելուց հետո, բժիկն անցնում ե յերկրորդ խմբի աշակերտներին, ապա յերրորդ և չորրորդ խմբերին: Հաջորդ տարին

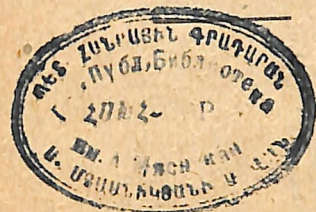
բժիշկին սկսում ե ատամների բուժումն այն աշակերտների, վորոնք նոր են մտել առաջին խումբը. ապա վերաստուգում ե այն յերեխանների ատամները, վորոնց անցյալ տարի յե նայել: Յեթե նրանք նոր են հիվանդացել կարիեսով, բժիշկը բուժում ե այն: Պարզ ե, վոր այս յերեխանների միջև ատամների վոսկրափտումը շատ աննշան թվով ե լինում: Բացի դրանից այս վոսկրափտումը զեռ հնացած չլինելով, կարճ ժամանակում ել բուժվում ե:

Յերեխանների բերանի այսպիսի պլանային առողջացումն անազին ոգուտ ե բերում. առաջինը՝ յերեխան ավելի քիչ ե հիվանդանում վարակիչ հիվանդություններով. յերկրորդը՝ նա դասեր չի բաց թողնում ատամները ցավելու պատճառով, հետևաբար ե պարապմունքներից յետ չի մնում. յերրորդը՝ այս պայմաններում յերեխանների ատամները միշտ առողջ են լինում, ուստի ե ատամների պատճառով այս կամ այն հիվանդությունն ստանալու վտանգից վերժ են լինում նրանք, դասերից յերկար ժամանակով յետ չեն մնում ե առողջությունը չեն վտանգում: Առողջ ատամ ունեցող յերեխաներն ավելի լավ են յուրացնում սնունդը.

նրանք ամրակազմ են լինում, կայտառ ե ուժեղ: Ահա ինչ արդյունք ե ունենում դպրոցական յերեխանների բերանի պլանային առողջացումը:

Բայց առայժմ զեռ բոլոր քաղաքներում ե կոլտնտեսություններում չեն սկսել դպրոցական հասակի յերեխանների բերանի առողջացումը:

Կուլտուրական ե առողջ կյանքի համար հայտարարված արշավում, վորը քաղբաժինների զեկավարությամբ լայնորեն ծավալվել ե մեր յերկրամասում, կոլտնտեսությունները պետք ե ձգտեն ե համենն այն բանին, վորպեսզի կոլտնտեսային հասարակայնությունը ձեռնարկի դպրոցական յերեխանների բերանի պլանային առողջացումն իրագործելու: Ամենուրեք պետք ե կենսագործել այս ոգտավետ գործը ե դրանով ել ավելի կազդուբել սոցիալիզմ կառուցողների նոր հերթափոխի առողջությունը:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

Ինչո՞ւ մարդիկ չեն պահպանում իրենց ատամները . . .	
Փչացված ատամները շատ վտանգավոր են առողջու- թյան համար	7
Ատամի և մյուս հիվանդությունների միջև յեղած կապը .	13
Ինչպես են աճում ատամները	21
Ինչպես են կազմված մարդու ատամները	28
Ինչու՞ յեն փչանում ատամները և ինչպես մաքտել զրա դեմ	23
Ինչպես խնամել մանուկների ատամները	40
Ինչպես խնամել մեծերի ատամները	44
Ինչպես են բժշկում ատամները	48

« Ազգային գրադարան

NL0267627

ԳԻՆԸ
Цена 30 ԿՈՊ.
Коп,

6116

На армянском языке

Профессор Н. И. Агапов

БЕРЕГИ ЗУБЫ

**АЗОВО-ЧЕРНОМОРСКОЕ
КРАЕВОЕ КНИГОИЗДАТЕЛЬСТВО**

ԳՐԱԳԱՀԵՍՏԸ

ՈՍՍՏՈՎ-ԴՈՆ ՄՈՍԿՈՎՍԿԱՅԱ ՓՈՂ. № 58-

ԳՐԱԿԵՆՏՐՈՆ (ԿՆԻԳՈՅԵՆՏՐ)